

לחות בפלאורט בדראית

אָלַפְקָה הַשְׁרָאוֹן

מאת יורם קניוק

עם שידע שואה צריך לדעת להיות גאה, נדיב
ומלא חמלה. אולי עליו להיות חוק כל-כך עד
שכל עול וושאה מעוררים אותו משינויו.
כאשר אומרים „כל העולם שתק“ שוכחים ש-
אנו איננו שוני מכל העולם, על כן אין
לראש הממשלה, שאטמה אזניה לשואות של
אחרים, זכות לומר שהוא שמיין אין
לו זכות לדבר. זה היה נכון עד לפניו שנים
במעטות, ואילו היום אין לראש הממשלה זכות
לומר דברים אלה. מוכנות ההשמדה הנא-
צית חיסלה עם היהודי ועם צועני והיתה כדי
מחסלת עוד עמים אילו המשיכה לפעול. ה-
עולם, ברובו הגדל, שתק, היה עסוק בעני-
ינו. לא מזמן נחרפסם ספר מדහים על
מדיעיות ארצת-הברית בשנות השואה. אבל
האם אנחנו נקיים? יורם של בנ-ציוון תומך
אינו מסוגל לנków מפני שאינו חש את האונ-
הדרוש לכך, את הכוח המוסרי הדרוש לכך.
האם אנחנו יכולים?

כאשר מדברים על לפקח השואה מזוייפים
דבר נורא וחמור. מזוייפים דם של חפים
מפשע. בינו בין מבצע מפלטו לאלה

שפצעו. בוגרנו לאן מבדוק, מבקש, לאו
ישנותרו בחיהם, ואנו קיימים בוכות הפטץ
הנורא שהיה. אבל אנחנו שותקים ובודמן
השואה שתקנו גם אנו, וכמו כולם אנו עוסק
קים בחישובים פוליטיים והושבים מה יועל
ונמה יזק לנו. על כן נשחת העט האיברי
ואנו לא נקפנו אצבע למענו. על דברים כאלה
כותבים לי תמיד מכתבי-נאצה. אני נבהל
מזהם. אני חש אייזו נקיות-מצפון נוראה על
שלא הייתה בין הירומים הללו ועל שלא ידע-
תי להפעיל על ממשתתי לחץ להיות נדיבה
וקשובה לכابו של הזולת ועל כך יגיד לי
מיישחו שזה תסביך הגלותיות שבוי. תסביך
הgalotiot ubi yizur עם יפיות-הנפש הם
ענין הדברים שאני גאה בהם, צבר, יותר
מאשר בכל דבר אחר שיש בי.

אם יש לך לשואה, הוא שאינך-אפשר לאחוב את העולם כאשר זה לא נוח ולהאשים כאשר זה נוח. ביום השואה ראיינו דברים מזעזעים על מסך הטלוויזיה, וכמו בכל שנה אתה יושב פעור פה, מעולף למחצה, מול דברים שאין הדעת קולטת אותם. אותו מוח אנושי שיכל היה (בעורת האל או בלבידין, תלוי מאיו עמדת מסתכלים על הדברים) לתוכנן מכונת השמדה כזאת אינו מסוגל להבין אותה. סייד פورو של בנ"צין תומר אינו מנסה להבין או להסביר, הוא מתאר מה קורה למי שאינו היה שם, למי שהיה, וקרע וכרע, למי שהיה וניצול, ומאהורי הקלעים אנחנו חשים, אולי בין אותם בלונים יפים, את כאבם של אלה שלא ניצלו, לא בגודו ובrait לא נמלטו, והם אומרים לנו שאין לשואה לקחת, שאין למפולות לקח, שאין לרעדת-אדמה לקח אלא אחד: שנבראנו בצלם אחד ולא נודענו, שאנו שונים ואחרים זה מוה ובאשר יש מפולת, או שואה כולם אחים. וכשתפרק השואה האקולוגית נישמד כלנו כאילו היינו עם אחד. יש אחים אוטמי אוניברסליים ויש אחים ה-מסתירים יהודים או מסיניים לביאפרים או בהפכים לאציגלים ועל שמתם ניטעים עצים ביער הרצל. להיות שיך לדור המפולת וה-חרבן פירושו אולי להיות חשוב עד מות,

עד כה, עד אינאונים לכל אוושה שיש בה לאומנות מופרות, שיש בה פנאטיות, שיש בה דוגמויות עיוורת. אנגלי הכם אמר ש-פשטנות רבה מדי היא סימן לטיראניות, וכל טיראניות היא מחנות-כפיה. מחנות כפיה יכולות להיות מחנות מות מתועבים ויכולות להיות מחנות שבhem אנשים מותים „סתם“. מרעב ויסורים. הטכניקות שוננות, אבל ה-עיקרונות אחד: האדם בונה בתיה-הראשת כדי להשמד את אחיו. אודים עשנים כמו יורם או ברלה או שותפייהם היישראליים כגון נורית או אותו צבר בלתי מתחור, גיבورو הסמי של המחזה (דובי, האוצר הנודע) יכולים להיות בשר ודם רק אם השבואה „לעולם לא“ מכונת כלפי כל העולם במידה שהיא מופנית גם לעצם. ככלומר, כל רוחבות המוסר המכוזיסיטריים,ומי שחוש שאפשר להיות מושך-ברחוב חד-סטרי מגיע למבוך סתום ו-אפל.

הביבואה הדקה של עצמו, הוא צל של עצמו, הוא ילד-צל. הוא צועק בישפטים חשוקות ומתבונן באיוו עצבות על עצמו ועל סביר בובתיו אומר: אני היתי בתופת ואני אוט קלון, אבל הקלון הוא גם שלכם, על כן מנגיעה לי השנהה שאינכם מסוגלים מתחתני. חלפי הוא שחקן רב דימויים משום שהוא משורר, משורר מצוין, והוא אינו מורה. הוא מגלה לעיניך את היהודי המסובך, החוללה, השחוות, הגאות, רזוי הגעגוועים אל עצמו וואל בני משפחתו ואולי אפילו אל המאנלט שעשחטה בו. אם יש הוכחה להנחה של הגל, שההפוושע מבקש, משטוקק לעונש, משחקו של חלפי הוא אויר מדחים ורב און להנחה זאת.

ורשביאק, הוא יורם מצוין. נפלא היה לר' אות את הכאב האוכל בפנים, את חוסר ה' אונים בחים בתוך ביוגרפיה בדויה, והוא הגיע לא גיסות חיזוניות אלא עמל קשה כדי להגיע אל יורם מבפנים, וזה דבר קשה מאוד, התפקיד הקשה ביותר במחזה (ובתס' ריט). ורשביאק עמד בו יותר מסתם כבוד. הוא גילם דמות סבוכה במלים מעטות, הוא לא פילסף את עצמו לפrootות אלא חי בחזון ניות כל רגע. מיכל בת-אדם היא אולי ההשכנית היהודית ביותר במיןה. לפעמים היא נחרת וכמעט ולא מתחילה ולפעמים היא נמלת לאיזו תשישות, לאיזו וירטואוזיות חיזונית, כאילו היא חיששת ש' אם לאചשה זאת לא תהיה שחנית ישראלית, מפני שהיא שמיין את התיאטרון (וה' קולנווע) היהודי המצווי הוא קודם כל הגזומה הגדולה, ההלטוריה תחת קולטוריה. הפעם הייתה מיכל בת-אדם במשמעותה. היא לא חישה להראות לנו את השדים הטורפים אותה מבפנים, ומץ שוכר אותה מן השדים של ארתוור מילר יכול לשמה על שלא אבד הזיק המתורף, הנחדר והכפלי הזה. היא הייתה מאופקת וכאיילו עשויה גידים של שגנון. כל מלה הייתה גוזרה בכאב ותיכון שגטמזו לעיטה מיוחדת במיןה. טוביה ומעור צבת היטב היה שחנית ששםה נעלם מעיני, ששיקחה את הלנקה, וכן רפי גולדווסר בתפקיד הקטן של ברלה (נדמה לי עתה ש' באחרית הוא נקרא ביטם אחר).

מכל מקום, היהת זאת הוריה עמווקה ונזוב נוכחות לדעת שמהוזות טובים, כמו חילימ זקנים, אינס מותים. נוכחות לדעת שלולא היה אילן בלבד מתייגע רוב הזמן בעשיית סרטים על סבונים היה יכול להיות במאיצוין, ושבנאיין תומר, שכחן אמנים רק מהזה אחד (השני לא הוגג משום מה) עדין נראה לי כאחת התקומות של התיאטרון היישראלי, לאחר שזה יתעיף מהזוויף האוכל בו בכל פה ויחליט שוב כי הוא שני קרשין ו'חשון', ושהוא גועד קודם-כל לזווער ורוק אחר כך — ואולי משומ כך — לשעשע, שאיד-מקומות ואידי-זמן ואנאליות ובנאליות אי-נים אלא נגטיבים זולים של מה שכאב לאחד-רים במקומות אחרים. ואם ייחזר התיאטרון הישראלי אל עצמו אולי יוכל תומר לכתוב לו עוד מהוזות שיגעו בשński הדברים ולא ילה-טפו אותנו בתפוקי בושם נזוייפים כאשר

1

א חרי המזהה חשבתי על לפקח השוו-
את. כל היצbowן דובר על לפקח השווה.
לגביו דוידי אין לשואה לך. צפניה אומר:
„יום צרה ומצוקה, יום שואה ומישואה, يوم
חוֹשֵׁךׁ וְאֲפָלָה“. לשואה אין לך. יש אוויר
שהזוט. מילויניגים שאינם. ויש בכדי רב וכואב על
העלבון הצורב. על המות הנורא. על חוסר-
האונים. לך השואה הוא המדינה הזאת לא
כפי שהיא היום, אלא כפי שהיא הייתה צרי-
כה להיות. אבל גם זה אינו לך. אין חיי
יכול להוציאו לחיים על המתים. איש לא
מילא את ידנו לדבר בשם. הם מתו, הם
הייו לטבעות עשן והותירו צואת עולם.
כדי לפרש צרייך לדעת את סוד הפרדוכס
של רשיי כי אין לה שם. אפשר לומר כי

לבקש את מה שמנגע לו. מוכר בלונים — מעין מקהלה יוונית של אקליזות יהדות אירופה — נוגע בו כמו شيئا שגוע ביאוש ומה שנידלק הוא חוסרי-אונים. יורם אינו יכול לשוב להיות יהודי כמו שהיה ומצד שני אינו יכול להימלט. הוא אינו יכול לשנווא את גורঙזים או את דודו משתק-הפעולה אבל אינו יכול להזדהות אותו. הוא איבד את הקרקע שהביא עמו על גופו, בתוך נשמו חזסועה, ואילו את הקרקע החדש אינו יכול לעלב באמת דור המדבר ? אולי.

דברים העולים במחזה (או בתש-
ריט) נוקבים: היותו של היישורי אל-
הפליט. היות האמית, ללא כח ושרק, העי-
נות עם המציאות החדש וההרדה הלופפת
את העולם היפן, הנאותו בני שניות ומנסה
להיענש על-ידו כדי לזכות באיזו זכות חד-
פעמית להיות, או שמא נכון יותר למות.
ויגונט, אותו דוד שהיה משתחף-פעולה,
מתהקה אחרי יורם כאילו רק הוא, רק המת-
חיה, חי בביוגרפיה מדומינית יכול אי-פעם
להעניש אותו. זה כאילו רצה להמית את
עצמג, לאות עונש, בנשיקה. אולי להינשא
לנוח, להתפתות לנעם היראש של מי שאין
לו עוד لأن ללכת.

תובר ואלדר שעשו מהמחזה סרט. לא סרט
מורכב (שכן האמצעים ודאי היו מוגבלים)
אבל גם לא מהוח טלוויזיה רגילה. היו בו
דגעים שקטים של פנים וסצינות-חווץ קטנות,
ニアופקות ונכונות. אם הטלוויזיה עשויה לתרום
משהו בשטח הרמה הרי הצגת „ילדים הצל“
היא נקודת-הן, חוץ לעבר העתיד; לקחת דבר
dim יש בהם ביתר, מהות, תוכן וכאב ול-
מצות אותם ללא חשש. אין צורך במילמו-
לים של לא כלום ואין צורך בכך שהתריאטי
דרון הסטיררי של „בימות“ קורא בלאג „תיד-
אטרון של טיפול ברזום“, „ילדים הצל“ הוא
חוומר גוף דרמטי והוא טלוויזיוני מאוד (צמד
בבלים ממוליך ומתוועב, אני יודע) והוא ממש
חריש, יותר מדברים אחרים, מה קורה או קרה
ואולי עוד יקרה בארץ המירה, המוזרה וה-
טורפת הזאת.

לפנוי כעשור שנים שיבחתי את המוזה, כי
אשר הועלה ב„הבימה“, ואני מתכוון לחזור
לכל אותם עניינים. רק אציגן, שמן הצוות
המקורי נשאר רק קלצ'קין והוא לא ביש את
עשר השנים שחלפו, גם על גופו הוא מוכר
בלוניים מדהים, מדכא ועם זאת מלא חיים
ואיזו אמונה. נוקשה, מהייכת. הוא מוכר בלבד
באים לא רק מפני שהוא זוקק לכיסף (הוא זוקק
לו, נראה) אלא מפני שהוא אוהב למכור
בלוניים והוא, הבודד כל-כך, אוהב אנשים, וזה
rifah למכור בלוניים לאנשים. זה כמו להתי-
אהב בכל עובי-אורח ולקיים יהסים קצריים
ומפוארים. קלצ'קין משחק על גבול
הקריקטורה ולא היה מזיך לרוב שחקני יש-
ראל לצפות במאסטר הזקן הזה ולראות איך
יזוצרים דמות שהוא כמעט קריקטורה אבל
אינה, שהיא הקו הדק המבדיל בין גוטסקה
לטוגוביה, בין הגימן לבראה גישתו של

ב יום השואה רأיתי בטליזיה את מהותו של בָּנְצִיּוֹן תומר „ילדי הצל“, כבימיו של אילן אלדר. החדר שישבתי בו היה נינוח, אצל ידידים, והרגשתי באילו איזו אנטרפוגה ענקית מערבלת אותו לתוך המסדר הקטן ולא חשבתי עוד על המסדר או על הביר ממי או על המשחק, חייתי מחדש את קסמו המבוועת של המהוה וחיכתי לדברי השבח. אבל הטעו יום יומיים ולא דאיתים. כלומר אולי היו, אולי כתבו ואני לא ראיתי, אבל מעיני נעלמו השבחים. וחשבתי כמה זה מביך וכמה זה מובן וטיפוסי; לומר מילים טובות על דבר המעורר מחשבה, המזועז ונוגע בפציעים פתוחים, אה, וכך לא נודענו כותבי המאמרים ברובם הגדול. הם מוחשים לומר דברים על זוויות צילום, הם לימדו עצם זרגון של קלוז-אפים ומדיום-שוטים וחושבים שאם יאמרו שהמחזה היה רע משומשצולם במידיום ולא בלונג שוט יעוררו איזו השתאות. צרלי צפלין, שלא ידע כלל שמצוות יודעת לחילל טרייקים העמיד מצילמה סטאטית כמעט וצילם את המכаб האנושי, אילן אלדר אינו בביטחון עלי אבל הפעם הוא עשה מלאכה בלחטירגלה, וילדי הצל" היה לחוויה נדירה בחיאתך ציורי ישראל, דבר המוכיחה שאם יש חומר טוב ואם אין יושר בים על האנשים האלה עם אבותיהם אלא נתנים להם להתחפה, מסוגל מכשיר קטן ונורא זה להביא לעולם דברים חשובים ומיראים.

מהותו של בָּנְצִיּוֹן תומר „ילדי הצל“ הוא לדעתי אחד המהוות היישרלים החשובים. יש בו מגרעות הרבה (שהלך מהן, אגב, תוקן בתסריט), יש בו איזה נטייה למלוודנה שאינה רעה לכשעצמה אלא מחייבת משחו שיכול היה להיות בו יותר כוח. אבל התסריט הטעלה מעלה למחזה ואולי גם נקבעו שנים ותוمر למד משחו על מהותו וידע יותר להתקינו ומהק כמה התחכਮויות מיזמות והסבירים מייניגעים ומה שנותר הוא דרמה חוקה ומרתקת. לומר על דרכה ואת שהיא מתרתקת זה אקורדי; כאן מגרדים פצעים ואומדי רם דברים קשים ומריים. לומר על מהזה כוות שהוא מהנה וזה כמו לומר שפנוי של הולה סרטן יפות מאד. אבל הלא אי-אפשר להתי עלם מכך שהוא קודם כל מהזה (או תסריט) אשר רצתה — כמו ה-„הוצאה להורג“ של גויא — לצעוק, וזה לאיזו חוויה אסתטית. הכל יודעים שగניקה של פיקאסו לא נולדה כדי להנotta, לא צוירה כדי שנחטבטה ביפהיפות, אבל בסופו של דבר כל יצירת אמנות נבדת לצעריו באמות-מידה אמןותיות, וילדי הצל הוא חוויה אמןותית, הוא אותנטיק, כואב, מר ומלא בהירות מפליאת.

אבל לא על המחזוה רציתי לדבר. הוא הועלה בתיאטרון „הבימה“ לפני כעשור שנים ומماז אנחנו רגילים למחזות ישראליים על הנוגטיבים שנפלו או נשרו מתיאטרונות העוזרים. דברים אלה כوابים למשהו הרחוק והיבש נוגטיב שלהם בתיאטרון הישראלי מגונה, אבל זה לחם־חוקם של אהובי התיאטרון שלנו על כזו הולכים הכל לקולנו. „ילדיו הצל“ הוא מחזוה החודר לפנינו ולפניהם צולט מסתורי ועגום של חשכה בהירה עד אינץ. יורם, גיבור המחזוה, הוא ניצול, מילדי טהרן שהגיע לאرض ולבש דמות חדשה. היוסלה שהיא פעם נמחק באיזה כוח רצון מטרף. הוא הי כצבר. הוא רוצה להתעלם מעצמו, להיות לאוთה קליטה, לאותו בدل־אדם שהמיתוס הישראלי קרא לו צבר. לפרקם היו יורמים אלה מיסדי זרם חזק של צבריות. לפעמיים היו היורמים הללו כל־כך „צברים“ עד שצברים אשר נולדו כאן באמת למדו את המיתולוגיה הצברית דוקא מהם. זה כוחה של הבריה, של הפרדר להיות בלבד, של האימה להיות יהודי בין צברים, להיות פליט, להיות ניצול. יורם של תומר הוא ישראלי עם עבר חתום. הוא מבקש להימנע לתוכה היישרויות שאינה אלא פיקצייה כMOVEN. הוא נושא לאשה בחורה צברית יפה ונמלט לתוכה הביאוגרפיה המדומה. אבל העבר אינו מרפה מכמו.

חבר מגיע וمبקש את עזרתו. דודו, שישתף